מאבני־הבותן של דור זה מתמקדת בהרי־סות הכפר הערבי השכן, שייח׳־דאהר, שאליו יוצאים יונתן, רימונה, עזריה וכמה מבני גילו של יונתן לפיקניק באחת השבתות. שיברי זיכרונות הילדות של ילידי המשק על הכפר ועל השייח׳ שלו, כמו מאזכרים את האמת על העם שחי כאן בארץ, עם שבניו הפכו פליטים. על הרדידות האידיאית של דור הבנים כותב עוז: „השיחה נסבה על מה שהיה בשייח׳־דאהר לפני מלחמת־השחרור, על ערמתו של החאג׳ הזקן, על מה שהיו הערבים מסוגלים לעשות לנו וגם על מה שאנחנו מציע לעשות להם במלחמה הבאה.״ מנוחה נכונה משול לדיאלוג של חירשים, בין דור שאין לו מה לומר (הבנים) ודור שאומר יותר מדי (האבות).

באותו לילה, אחרי הפיקניק ואחרי שניהלו מירדף בעיקבות דמות לא ברורה, שהסתתרה בחורבות הכפר הערבי, ומבול סוחף שניתך עליהם, נותר עזריה ללון בחדרם של רימונה ויונתן. באותו לילה, ב־3 לפנות בוקר, עוסק יולק, אביו של יונתן, בחיבור מיכתב ללוי אשכול, ראש־הממשלה ושר־הביטחון, שבו הוא כותב בין השאר: „העיקר הוא ככך שאנחנו הופכנו, אשכול יקירי. הופכנו תבוסת־עולמים. היד ממאנת לרשום זאת, אבל האמת קודמת. תם ונשלם, ידידי, הפרק הדמוקרטי שלנו.״ מיכתב זה נועד להסביר ללוי אשכול את אי־רצונו של יונתן הבן להמשיך ולחיות בקיבוץ. את האשם תולה יולק, כמאמץ את גירסת עזריה, בדויד בן־גוריון: „**האשם בכלי־זאת הוא בן־גוריון ולא אחר: הוא עם הדיבוק הכנעני שלו, שיצמח לנו כאן דור של נמרודים וגדעונים ויפתחים, שיגדלו אצ־לנו זאבי־ערבות במקום אכרכי ישיבות. לא עוד מרכס ופרויד ואיינשטיין, לא עוד מנוחין וישה חפין, לא עוד גורדון ובוריכוב וברל, מכאן והלאה — הבו לנו יואב ואבישי כני צרויה, אהוד בן־גרא, שזופים, בוריים ונכערים, מלומדי מלחמה. ומה יצא מן ההוקים־פוקום הזה? יצא נבל הכרמלי, אני אומר לך, עם שאר משתין־בקיר...״**

את המיכתב הארוך ללוי אשכול מכ־ניס יולק לאחד מתיקיו, ולבסוף משגר אליו מיכתב קצר, שבו הוא מבקשו לקבלו לפגישה פנים־אל־פנים, לדון על עתיד בנו.

בעוד יונתן ועזריה חולים בהתקררות, שבה לקו בטיול השבת לשייח׳־דאהר והוזים מרוב חום, עוברת רימונה להזיות משלה: „**אני הייתי רוצה להשכיב את שניהם בחדר־חשיכה במיטה זוגית ולהיות לבדי כאן בחדר על הספה. או בלילה להיות בין שניהם ולנגוע בזה ובזה.״** משולש מוזר זה מסתיים עם החלמתם של השניים, או כמאמרו של יונתן: „**קומי לכי אליו רטובה מהזרע שלי לא איכפת לי נמאס לי ודי.** ורימונה: „**אז הלכתי אליו רטובה מהזרע של יוני, ישבתי על־ידו על הארץ אמרתי שבאתי לשיר לו.״** ודומה כאן, כי החטא הקדמון של חווה ויולק ליפשיץ עם בניה טרוצקי חוזר על עצמו במהדורת הבנים.

הוריו של יונתן ליפשיץ, יולק וחווה, היסטריים. חווה מאיימת על יולק: „**יש לך זמן עד מחר בצהריים לסלק באופן סופי מהקיבוץ הזה ומהחיים של יוני את הפסיכופט המופרע, שבכוונה הכנסת אותו בזדון יכדם קר להרוס את החיים של הכן שלך...״** חווה ויולק מעלים באוב את המשוש הישן של ראשית ימיהם המשותפים, כאשר חווה מטילה את קלפיה על השולחן: „**אתה תופס שזה יכול גם להיות הילד שלו?״** וכוונתה לבניה טרוצקי. חווה מאיימת להתאבד, יולק מתמוטט בהדרגה. יונתן קם בוקר אחד ועוזב את הקיבוץ, כאשר רימונה ועזריה ישנים יחדיו. הוא נוטל את כלי הנשק האישי שלו, את תיק־המפות ומעט ציוד. הוריו של יונתן וחבריו לסיירת הצבאית נחלצים לחיפושים אחריו. ראש־הממשלה אשכול מורה למישטרה להיחלץ לחיפושים אחר יונתן, והילד איננו.

בינתיים יורד יונתן דרומה, עובר את באר־שבע ומגיע לעין־חוצבו, שם הוא פוגש בחיילת, שעימה הוא מעביר לילי־אהבה: „**והיתה זו התעלסות שהוא לא ידע כמותה כל ימי חייו. לא בהשפלה ולא בכישוף־פנים כי אם בפראות וברוך ובאיזה דיוק משופלל. כל הלילה ועד לפנות־בוקר. כאילו היתה לו אחות־תאומה צנומה וגופי נטבעו ביציקה אחת.**״ בוזמנית מגיע ראש־הממשלה לבקר את יולק וחווה כדי להרגיעם. לק־ראת סופי של המיפגש מתפרץ עזריה אל לוי אשכול, ואומר את כל שבליבו, ומוסיף: „**יתכן יצא לדרך כדי לחפש את משמעות החיים. לא משמעות. טעם. כלומר, כל אחד הוא חפשי. הפרט הוא לא רכושו של הכלל. ולא רכוש ההורים ולא רכוש האשה ולא רכוש הקיבוץ ואפילו, סליחה שאני נאלץ להתחצף כך, אפילו לא רכוש המדינה. האמת קודמת לנימוס...״** עזריה גם מזהיר את אשכול מפניה של המילחמה המתקרבת ובאה. חווה מתנצלת לאחר מכן לפני ראש־הממשלה: „**הוא מקרה טרגי. זהו כחור משארית הפליטה...״** וכאשר רימונה מנסה להרגיעו, מתפרץ עזריה: „**את אל תתערבי. את לא רואה שאני עימד יחידי מול כל העולם? גם אהובתי צריכה להצטרף אליהם? הזהרתי את החבר אשכול שמתקרבת מלחמה ושנם אם ננצח בה, תהיה זו התחלת הסוף. אמרתי ונמרתי. מעכשיו אשתוק כדג...״**

חווה עוזבת את חדרו של יולק ועוברת לחדרו של מזכיר הקיבוץ החדש, **שרוליק**, מגיע שליחו של בניה טרוצקי, הממתין לביקורו של בנו־אר־לא־בנו יונתן. מציע נסיעה לארצות־הברית ל־חווה. עזריה מגיש בקשה להיות חבר־קיבוץ. בינתיים יונתן מכין את מסעו לפטרה, לסלע־אדום, אותן חורבות ש־היו כמה שנים קודם לכן מוקד משיכה לבני דור שלם. יונתן וכסף „**אל המוות הזה הנקי מיסורים ההולך והופך אותי לאבן מאכני המדבר.**״ הוא יוצר קשר עם זקן מזור בשם **אלכסנדר, מאשה טלדים**: „**אתה תקרא לי טלים, ואני לך — קראסאבין.**״ הזקן יודע שמטרתו של יונתן היא סלע־אדום. הוא אינו עוצר בעדו, אלא מלגלג מעט. מוסיף ואומר ליונתן: „**כל אחד סוכריף על חייו. כל אידיאט — חופשי כמו מלך.**״ אחרי שיונתן חוצה את הגבול ומתחיל לעלות במעלה ואדי מוסה, הוא מגיע אל נקודת האיזון של חייו ומחליט לסגת. בריצה הוא חוזר אל קרונו של הזקן, שם הוא בוכה על חייו.

הזמן נוקף. הקיבוץ ממשיך בשיגרתו. עדיין יש שמחפשים אחרי יונתן, שנעלם כלא היה, עד שמגיעה שמועה על יונתן שנראה בערבה ליד „**ג׳יפ צבאי תקוע ואזיה יהודי חצי עירום עם זקן לבן כזה, דומה קצת לגורדון מהתמונות...״** בעוד רימונה בהריונה ועזריה מטפל בה, שב יונתן ליפשיץ אל קיבוצו: „**אותו לילה לנו שניהם, עזריה ויתי, בחדר הגדול. ורימונה ישנה לבדה ב־חדר־השינה...״** שלושתם חיו בשלישיה. בדצמבר נולדה בת: „**עזריה הציע לקרוא לה בשם נעמה. ויוני אמר: זה אפשר. הממידו את מיטת התינוקת בחדר־השינה, עם רימונה, והופיעו שניהם ללון בחדר הגדול.**״ ביוני פרצה לה מילחמת ששת הימים, יונתן ועזריה הצליחו לעוברה בחיים, והמשולש רימונה־יונתן־עזריה המשיך לחיות בשלווה ובאושר עם הבת נעמה.

לסיכום: סיפור חדש של עמוס עוז, שהוא שיא ביצירתו. זה סיפור הכתוב על מישור החיים, שאינו מדלג מעל למהמר־רות הפוליטיקה, ואינו מתעלם מהאכזבות שהוליכו את החברה הישראלית עד הלום.

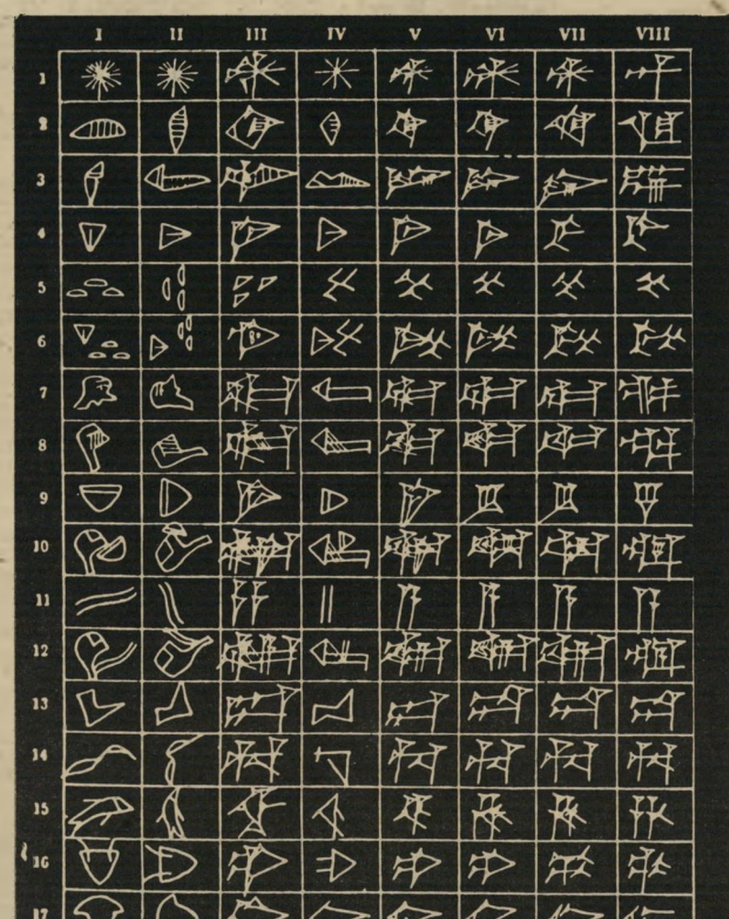

מוצאו והתפתחותו של כתב־היתדות; 3000—600 לפני הספירה. בקירוב. — הלוח מראה את הצורות של 18 סימנים אופייניים.

זה ספר המעמיד מתחת למיקרוסקופ הספרות את התנועה הקיבוצית, את צבי־עותה וחוסנה. את ריקנותה והפוטנציאל הבלתי ממוצה בה. מנוחה נכונה הוא ספר מומלץ ביותר, המטפל בכל מכאוביה של החברה הישראלית, שהוא אינו חושש לעיתים לדונה בחרצובות עטו.

גם דייקנותו של עוז בפרטים קטנים ומישנניים מייצגת את אמנות כתיבתו. למעט אותו קטע, שבו הוא מהאר את הקרב על חירבת־תאופיק, שכותב שורות אלה נמנה עם הלוחמים בו. עוז מציין כי הנסיגה מהיעד נעשתה „**תחת הילת הזוועה של פנזי תאורה פוריים,**״ בעוד שבדיקה קלה היתה מגלה לו, כי בקרב זה השתמשו הצדדים הלוחמים בזרקורים בשעת קרב. הזרקור שהאיר מרמת־פוריה לעבר חירבת־תאופיק, הוא זה שחתך את אפלת הלילה, ולא פיגזי־תאורה.

מנוחה נכונה הוא ספר מעולה, כן ומרגש, הכתוב בעברית קולחת ומרתקת.

עיון

שומר

מהדורה שניה ומתוקנת לסיפרו של **שימחה („סמואל״) נוח קרמר** ההיסטוריה מתחילה בשומר• **ראה־אור בימים אלה. הספר, שהוא מהנודעים ב־ספרים העוסקים בתרבות הנחשבת לרא־שית הציוויליזציה, באמצע האלף הרביעי לפני הספירה הכללית לחופו של המיפרץ הערבי.**

קרמר, פרופסור לשומרולוגיה באוניבר־סיטת פנסילוניה, בעלת האוסף השו־מרולוגי הגדול ביותר בעולם, פירסם את סיפרו במחצית שנות ה־50, כסיכום ליותר מ־100 שנות מחקר בנושא מרתק זה.

התרבות השומרית נחשבת כיום לאחד משורשי הציוויליזציה. פילוסופים, מו־רים, היסטוריונים, משוררים, מישפטנים ומתקני־חברה יכולים לגלות את האב־טיפוסים שלהם בשומר הקדומה. השו־מרים יצרו ספרות מקיפה עוד קודם שנכתב המיקרא, וזמן רב לפני שהעב־רים באו לעולם. הספרות השומרית מור־כבת ממיתוסים וסיפורים אפיים, הימנונים וקינות, כתיבת דברי־הימים ומישלי־חוכמה. עד היום נחשפו, בשלמותם או בחלקם, כ־25 מיתוסים, העוסקים בעיקר בבריאת העולם ובאירגונו.

הפרק הראשון בספר מתייחס לספרות השומרית והתנ״ך, תוך השוואת מיתוסים ואיבחון מקורות של מיתוסים תנ״כיים שנכתבו מאוחר יותר. בפרק לוחות שומר מתאר קרמר את סיפור פיענוחם של לוחות שומר במוסיאונים שונים בראשית המאה העשרים, תוך שיחזור הדרגתי של תקופות הכתב השונות בכתב־היתדות ה־שומרי.

בהמשך הפרקים מנתח קרמר את מר־כיביו של העולם השומרי, מתוך מיון של לוחות וקיטעי לוחות, המצויים במו־סיאונים רבים ברחבי־תבל. כך הוא מגיע לתיאור בתי־הספר הראשונים בשומר, מבלי לדלג על המקרה הראשון של שוחד בחינוך או מלחמת העצבים הראשונה. מלאכת שיחזור העולם השומרי מביאה את קרקר לתאר את הפרלמנט הראשון בעולם, שהיה בשומר, תוך שהוא מתבסס על האפוס עלילות גילגמש• שם מסופר על: „כנסת עצרת זקני העיר / כה השי־בה לגילגמש: הבה ונכנע לפני בית כרש, אל לנו למחצם ככלי־זיינו!״״ קרמר מתאר בפרק אחר את ההיסטוריון הראשון, תוך הבאת סיפור מלחמת־האזרחים בשומר, או תיאורה של הפחתת־המיסים הראשונה בתולדות תבל ואת קובץ־החוקים הראשון שנערך בידי המלך **ליפיט־אישטר, שהקדים את **חמורבי** ב־150 שנה.**

בין כתבי הציוויליזציה השומרית מצוי גם ספר התרופות הראשון, תיאור של ניסיונות בנטיעת עצי־צל, התורה הרא־שונה של בריאת העולם, האידיאלים ה־מוסריים הראשונים, איוב הראשון, ויכו־חים ספרותיים ראשונים, סיפור נח ה־ראשון, שיר־האהבה הראשון („חתן, תנני ואחבקך, / כי טובים דודי מ־יכש...״).

ההיסטוריה מתחילה בשומר מלא **בהד־פסים, ריישומים, קטעי־שיר, ההברות ו־הארות, והוא נוקט גם בהנחה הקושרת את המילה „שם״ עם המילה „שומר״. ספר מעולה על ראשית הציוויליזציה, שיש בכוחו לפענח לקורא הישראלי את מקורותיו הראשונים, שהרי אברהם נולד באור־כשדים, שהיתה אחת הערים ה־חשובות של שומר העתיקה.**

---

* שמחה („סמואל״) נוח קרמר — **ההיסטוריה מתחילה בשומר**; פתח דבר: ז׳ן בוטרו; תרגום: נחמן בן־עמי; ה־מהדיר: רפאל גבעון; מהדורה שניה עם תיקונים; תוספות והשלמות: רפאל קושטר; הוצאת ספרית־פועלים; 349 עמודים (כריכה קשה).

מאת דן טומר